

Дубасенюк О.А. А.С.Макаренко про роль вихователя і виховного процесу у формуванні особистості // Національна освіта у контексті творчості А.Макаренка: Зб. наук. праць /За ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир: ЖДЦНТІЕІ, 2003.– С. 6-10.

**Дубасенюк О.А.,
Житомирський педуніверситет**

**А.С.МАКАРЕНКО ПРО РОЛЬ ВИХОВАТЕЛЯ І ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ**

А.С.Макаренко - справжній подвижник культури, талановитий вихователь, ім'я якого стало символом педагогічної науки. Він зробив вагомий внесок у розвиток теорії та методики професійної виховної роботи.

Видатний педагог велику роль приділяв особистості вихователя, згуртованому педагогічному колективу, відзначав складність виховної діяльності. Водночас він вважав, що педагогіка не може розраховувати на відокремленого вихователя. Хоча педагогічний талант, гострий розум, організаторські здібності, досвід – необхідні, на думку А.С.Макаренко риси педагога. Крім того, за його переконанням, вихователь сам має бути вихованим. Важко сподіватися, що невиховані вихователі будуть когось виховувати. Тому А.С.Макаренко дійшов висновку, що краще зовсім не мати вихователя, аніж мати невихованого учителя.

Тому, з погляду Антона Семеновича, надзвичайно важливим є питання про вибір вихователя. Причому у нас, підкреслював педагог, на це питання практично не звертають уваги. Вважається, що будь-яка людина, будь-хто може це робити, варто його тільки призначити на цю посаду. А, між тим, це робота дуже складна і відповідальна, така, що вимагає від особистості не тільки найбільшої напруги, але й значних сил, великих здібностей. А.С.Макаренко був переконаний, що треба залучати до виховної роботи лише тих вихователів, які дійсно можуть виховувати. Крім того А. С. Макаренко зазначав, що необхідно і шкільних учителів-предметників навчити виховувати (3, с.57).

Сам А.С.Макаренко постійно і невтомно навчався, поповнював свої знання у різних сферах науки і культури. Він виявляв великий інтерес до всіх досягнень людської культури, наполегливо вчився у своїх колег, у самого життя і навіть у своїх вихованців. Антон Семенович неодноразово підкреслював, що створюючи виховний колектив, він сам змінювався й виховувався. Один з його вихованців писав: “Люди думають, що Макаренко був геніальним вчителем, а Макаренко був геніальним учнем у людей...”(1). ”Я переконався, - писав Макаренко, що як би людина не закінчила педагогічний вуз, якою б вона не була талановитою, але якщо не буде вчитися на досвіді, ніколи не буде хорошим педагогом” (2). А.С. Макаренко теоретично і практично довів необхідність та можливість оволодіння педагогічною майстерністю всіма працівниками виховних закладів. На його думку, підготовка педагога-вихователя полягає в організації його характеру, вихованні його поведінки, а вже потім - в організації його спеціальних знань та навичок. Великого значення він надавав виховній техніці, яка передбачає постановку голосу, володіння мімікою, пантомімікою, розвинене самовладання, оптимістичний настрій. Вихователь має так себе поводити, щоб кожен його рух виховував. Він завжди повинен знати, чого хоче досягти кожної миті. Якщо вихователь цього не знає, то кого він може виховувати? Тобто його діяльність має бути завжди цілеспрямованою, а сам вихователь - активним, ініціативним, свідомо уявляти виховні завдання конкретного колективу.

А.С.Макаренко вважав, що колектив вихователів повинен бути об'єднаним

спільною думкою, переконанням, почуттям взаємодопомоги, не слід “ганятися” за любов’ю вихованців. Стосунки між вихователями мають ґрунтуватися на взаємопідтримці та взаєморозумінні. Колектив вихователів - це свого роду ансамбль особистостей, який об’єднує різні покоління педагогів, чоловіків і жінок, різних за характерами і здібностями. А.С.Макаренко зазначав, що авторитет педагога виростає з відповідальності. Якщо людина відповідально ставиться до своєї справи, то це і створює її авторитет (3, с.62).

А.С.Макаренко вважав, що у вчителя має бути певне навчальне навантаження плюс певний обсяг виховної роботи в учнівському колективі. Бажано, щоб вчитель працював тільки в одній школі - по можливості тривалий час. Він повинен мати таку заробітну плату, яка задовольняла б не лише його матеріальні, але й його культурні потреби. Крім того, має бути розроблена й відповідна система матеріальних заохочень, враховуючи досвід роботи вчителя, рівень його професійної компетентності. Кращим вчителям мають бути присвоєні різні звання (“старший вчитель”, “Заслужений учитель”, “Народний учитель”, що реалізовано у сучасній школі, хоча нині матеріальне стимулювання не відповідає інтелектуальним витратам вчителя, його психічному навантаженню (3, с.100).

А.С.Макаренко переконливо доводив, що необхідно переглянути програми педагогічних вузів і технікумів - як з боку підготовки майбутніх учителів до викладання, так і з боку спеціальної підготовки до виховної роботи. Підготовка педагогів-вихователів має здійснюватися у двох напрямках. По-перше, необхідно, щоб з педагогічних закладів виходили широко освічені люди незалежно від предмету, який буде викладатися. Випускники повинні мати уявлення про виробничі та соціальні процеси, які відбуваються в країні (3, с.101). Педагоги мають багато чого знати, щоб допомогти вихованцям обрати вірний життєвий шлях та професію. По-друге, під час навчання у вузі студенти мають отримати не лише спеціальну освіту, але й спеціальне виховання. Вони повинні бути організовані, дисципліновані, вольові, стримані, отримати відповідну фізичну підготовку, тобто стати культурними людьми у всіх відношеннях, орієнтуватися у літературі, мистецтві, музиці. (3, с.101). А.С.Макаренко вважав, що особливим питанням у педвузах повинно стояти питання про сім’ю, її структуру, методику виховання у сім’ї, про засоби педагогічної допомоги сім’ї. Допомога сім’ї має здійснюватися у різноманітних формах: випусках спеціальної літератури; через короткочасні обов’язкові курси для батьків; матеріальну допомогу “на виховання” дітей; шляхом постійних спостережень; мірами впливу й заохочення; постійною роботою з батьками (3, с.102). А.С.Макаренко вважав, що дітей у школі необхідно так виховувати, щоб вони навчилися відчувати відповідальність за свою сім’ю і могли вносити у сім’ю позитивний вплив, додатковий здоровий струмінь.

А.С.Макаренко надавав великого значення виховному середовищу. Він писав, що виховує не сам вихователь, а оточуюче середовище, тим самим підкреслюючи його роль. (3, с.239, с.340). Він вважав, що людина стає педагогічно занедбаною тільки тому, що потрапляє у негативну соціальну структуру і знаходиться у важких умовах. А.Макаренко був свідком численних випадків, коли важкі у педагогічному відношенні хлопці, яких виключали з усіх шкіл, які вважалися дезорганізаторами, коли були поставлені в нормальні педагогічні та суспільні умови, буквально на другий день змінювалися у позитивний бік, виявляли свої таланти, були здатні йти уперед і таких випадків була велика кількість.

Вихователь - живий діяч, мета якого слугувати регулятором зовнішніх стосовно нього і стосовно вихованця господарчих і побутових явищ. Щодо колонії, то А.С.Макаренко підкреслював, що вихователь має брати участь у вирішенні господарчих питань нарівні з вихованцями. Він висловлює актуальну для сьогодення думку: праця, дисципліна, побут, освітня робота, майбутнє вихованця і вихователя – все це має бути розташоване по лінії економічного прогресу виховного заходу з врахуванням центрального чинника – економічної програми всієї країни (3, с.241).

А.С.Макаренко велике значення надавав, методиці виховної роботи та методам виховання, ніколи не вважаючи себе знавцем усіх секретів виховної роботи (3, с.269). Навпаки, він був переконаний, що знаходиться тільки на початку шляху. А.С.Макаренко

завжди виступав проти догм і стереотипів. Він підкреслював що не можна по-дилетантськи ставитися до питання методів та засобів виховання, виходячи тільки з того, що певні поняття, наприклад “суспільно-корисна робота” містять ознаки позитивного змісту і виведені з деяких хороших понять, а ще частіше не понять, а слів і термінів. Він вважав, що про цінність методу необхідно судити за його результатом, а цінність системи розглядати за загальним результативним підсумком.

А.С.Макаренко був надзвичайно творчою особистістю і знаходився у постійному пошуку, у постійних роздумах і вболіванні за долю своїх вихованців. Він писав: “Робота моя була весь час більш або менш успішною. За цей час, уявіть собі, скільки я передумав, перепробував, скільки бачив чужого досвіду, скільки набув навичок майже механічних. За цей час я навчився багато чому...” (3, с. 269). Він вважав, що не можна уявляти собі виховну роботу як простий ланцюг логічних категорій. Часто деякі педагоги виходять у своїй діяльності від випадкової думки, яка раптово прийшла в голову, що так треба і так ніби буде добре. А.С.Макаренко підкреслював, що його робота складається з неперервного ряду численних операцій, більш або менш тривалих, іноді таких, що розтягуються на рік, іноді таких, що здійснюються впродовж декількох днів, іноді й таких, що мають блискавичний характер, іноді й таких, що мають певний інкубаційний період, коли накопичуються потенційні сили для дії, а потім вони набувають характер відкриття (3, с.270). Позитивне вирішення будь-якої проблеми вимагало від Антона Семеновича значної напруги, якоїсь надприродної спритності, мудрості, продумування цілої системи цілей, які передбачали виховний вплив на колектив, окрему особистість, колектив вихователів і гармонізації поставлених цілей. Все це супроводжувалося вирішенням другорядних цілей, зокрема, збереженням матеріальних цінностей, здешевленням виховного процесу, впливом на оточуюче середовище, добре ім'я комуни. Водночас передбачалось широке розгортання прийому і навіть складної сценічної гри з колективом. А.С.Макаренко надавав велику роль особистості педагога. Виховання в тому й полягає, що більш доросле покоління передає свій досвід, свою жагу, свої переконання молодшому поколінню (3, с.345). Саме в цьому сутність активної соціокультурної ролі педагогів.

Деякі дорослі, батьки вважають, що нормальних дітей треба ізолювати від важковиховуваних. На це А.С.Макаренко відповідав, що дітей варто привчати до суспільства різноманітних людей. Діти повинні вміти знаходити розуміння з людьми і вміти опиратися різним обставинам (3, с.433)..

А.С. Макаренко був новатором, людиною нелегкої долі. Пріоритетна увага до колективу зовсім не виключала увагу до особистості, а, навпаки, передбачала її, бо справжній колектив може народжуватися тільки з особистостей. Вільний розвиток кожного, як відомо, є гарантією розвитку всіх. Макаренко сповідував це переконання і стверджував його силою і витонченістю свого педагогічного таланту. Педагогіка Макаренка зовсім не була педагогікою “нав'язування” і “тиску” – вона слугувала утвердженню довіри, оптимізму, взаємної відповідальності, а це означає, що вона була “педагогікою співробітництва” вихователів і вихованців. У наш час, попри скептичне ставлення деяких осіб до творчості видатного педагога, ідеї і справа А.С.Макаренка поширюються у всьому світі. Так, у Німеччині написано більше восьмисот наукових праць, присвячених талановитому педагогу. В складних умовах сьогодення, коли загострилася соціокультурна та економічна ситуація, значно зросла кількість соціальних сиріт, важковиховуваних учнів, серед неповнолітніх поширюється кількість правопорушень. І неоціненну практичну допомогу у вирішенні цих важких проблем можуть надати ідеї і педагогічний досвід А.С.Макаренка, який все своє життя присвятив дітям, котрих безмежно любив, а головне, зміг допомогти кожному вихованцю визначити свою долю, своє майбутнє, стати справжньою людиною.

А.С.Макаренко підкреслював цілеспрямованість і діалектичність педагогічної дії. Він писав (3, с.7), що мета виховного процесу повинна завжди чітко усвідомлюватися виховною організацією і кожним вихователем зокрема. Цілі мають складати основний фон

педагогічної роботи, і без відчуття розгорнутої мети ніяка виховна діяльність неможлива. Важливо, щоб цілі відображалися у якостях особистості, що проектується, у картинах характерів і в тих лініях їх розвитку, які певним чином намічаються для кожної окремої людини. При цьому, як зазначав видатний педагог, ці проєктовані якості мають бути загальними, частковими та індивідуальними. Зазначимо, що не втрачають актуальності думки А.С.Макаренка щодо самого характеру науки про виховання. Продовжують і в наш час розповсюджуватися серед деяких педагогічних працівників думки, що ніякої особливої, окремої методики виховної роботи не існує, що методика викладання, методика навчального предмету містить в собі й виховну думку (3, с.100). А.С.Макаренко стверджує, що виховна сфера – сфера чистого виховання – є в деяких випадках такого, що відрізняється від методики викладання. І не можна зводити виховну роботу до освіти. Макаренко відзначав, що у процесі викладання здійснюється і процес виховання. Дійсно, історія, література і математика виховують. Але не можна обмежувати виховний процес тільки роботою в класі (3, с. 320), як не має права інженер-будівельник стверджувати, що при побудові будинку достатньо займатися тільки питаннями центрального опалення і конструкцією даху. Головна мета виховання – це створення програми людської особистості, програми розвитку людського характеру, яка має вмещувати увесь зміст особистості. А.С.Макаренко відзначав, як недолік невизначеність виховного процесу у школі, розпорошеність педагогічних сил, почуття страху до сміливого почину, що знижує ефективність праці навіть талановитих учителів.

А.С.Макаренко вважав, що виховати справжню, мужню людину можливо, якщо поставити її в такі умови, коли вона може проявити певні якості, наприклад стриманість, терпимість, сміливість, волю. Але фактично сталося так, що вся справа виховної роботи, справа державної важливості, передана у руки розрізнених учителів, серед яких багато молодих та недосвідчених. Робота має бути цілеспрямованою і мати цілісний оптимістичний характер, який би відображав практичні потреби школи і враховував різні типи впливу на особистість. Треба вміти працювати з вірою в людину, з серцем, із справжнім гуманізмом любити дітей (3,с.325).

Ідеї талановитого педагога впроваджуються у виховну роботу вітчизняних та зарубіжних загальноосвітніх навчальних закладів, реалізуються у процесі підготовки вчителя. У багатьох вищих педагогічних закладах створено кафедри педагогічної майстерності, педагогічної творчості, що були започатковані у Полтавському педагогічному інституті. У Житомирському педагогічному університеті впродовж багатьох років значна увага приділяється вивченню педагогічної спадщини А.С.Макаренка, створено кафедри педагогіки, теорії та методики виховання, педагогічної майстерності та соціальної педагогіки; проводяться численні дослідження щодо підвищення ефективності підготовки вчителя-вихователя, зокрема вивчаються шляхи формування педагогічних знань та умінь, педагогічної техніки, особистісних якостей майбутніх учителів, проводяться науково-практичні конференції, на яких обговорюються результати проведених досліджень. Життя і діяльність видатного педагога є взірцем для кожного викладача, вихователя, майбутнього учителя і потребують подальшого глибокого вивчення та впровадження його ідей у практику роботи вищої та середньої школи.

Література

1. Тубин А. Антон // “Год двадцать второй”. – Альманах шестнадцатый, 1939. – С.450.
2. Макаренко А.С. Книга для родителей // Пед. Соч.: В. 8 т.- М.: Педагогика, 1986. –Т.7.- С.145
3. Макаренко А.С. Общие проблемы педагогики. – Избранные произведения в 3-х т. –Т.3.. – К.: Радянська школа, 1985. –590 с.